

A FAUST program jelenleg működő első szakaszában a hangsúly a nemzeti bibliográfia gépesítésén és az abból közvetlenül kialakítható, eddig manuálisan előállított szolgáltatásokon van.

Az adatbázis kiépítése 1974-ben a dán nemzeti bibliográfia gépesítési kísérleteivel, a kurrensen megjelenő dán könyvek feldolgozásával indult. Jelenleg is kevés a retrospektív adat az adatbázisban.

A program azonban továbbra is lehetővé teszi a kölcsönzés gépesítését, az adatbázis fokozatos, vagy egy későbbi időpontban történő kiegészítését a közművelődési könyvtárak teljes állományával és a lelőhelyekkel. A rendszerbe bevonni kívánt teljes közművelődési hálózatból (a fiókkönyvtárak nélkül 250 könyvtár) egyetlen könyvtár, a Koppenhágától 15 km-re fekvő Ølstykke Könyvtára vállalkozott a kísérletre, és teljes állományát bedolgozta az adatbázisba. A kísérlet sikerült, de a könyvtárak többsége tiltakozott a könyvtári munka egészére kiterjedő gépesítés ellen. A keresési rendszert nem tartották elég sokoldalúnak, a mikroformátumú katalógust elég naprakésznek és féltek a gépesítés következményétől, a munkanélküliségtől.

1979-ben az adatbázis 200 000 rekordot tartalmazott.

Az adatbázis jelenlegi forrása:

- az 1976 óta gépesített nemzeti bibliográfia adatai,
- 1972 óta a közművelődési könyvtárak külföldi könyvgyarapodása (lelőhelyadatokkal),
- az ølstykkei közművelődési könyvtár teljes állománya,
- 1974 óta a koppenhágai közművelődési hálózathoz tartozó könyvtárak állománya.

Az adatbázisra épülő szolgáltatások:

- 1976-tól a nemzeti bibliográfia (Dans Bogfortegnelse) heti és havi füzetei, az éves nyomtatott kumulációk, valamint az évente – 1976 óta – megjelent könyvek teljes kumulációja mikroformátumon;
- 1974-től a közművelődési könyvtárak külföldi gyarapodása (Uderlandks litteratur i danske folkebiblioteker – ULF) évi hat füzetben és éves kumulációban. 1979-től az 1972 óta beszerzett külföldi könyvekről évente jelennek meg teljes kumulációk mikrolapon;
- 1974-től a Koppenhágai Közművelődési Könyvtár és a hálózatához tartozó könyvtárak központi mikrolap- és mikrofilm-katalógusai;
- 1976-tól hetente a kurrensen megjelenő könyvekről négy részből álló rendelési formanyomtatvány (egy-egy a kölcsönzési és feldolgozó részlegek dezideráta katalógusai számára, egy könyv- és egy cédularendelési űrlap). A rendelési űrlap a könyvtermés 70%-ához, kb. 10 000 dán és a központilag feldolgozott évi 1500 külföldi könyvhöz készül;
- 1976-tól a nyomtatott katalóguscédulák hagyományos úton való sokszorosítására alkalmas alappéldány. (Évente kb. 9 millió cédulát forgalmaz a Bibliotekscentralen.)

A rendelési nyomtatvány és a katalóguscédulák alappéldánya a hetente megjelenő bibliográfia mágnesszalagjairól fényszedéssel készül.

A feldolgozásra kerülő könyvek zömét a kiadók és kb. 10%-át a kötelespéldányban részesülő Királyi Könyvtár kölcsönzi a Bibliotekscentralennek. A leírások a heti füzetekben a beérkezéstől számítva 4–5 héten belül jelennek meg, a nyomtatott cédulák 6–7 héten belül készülnek el.

Munkaszervezet, munkafolyamatok

1974–1975-ben, a kísérleti időszakban, a rendszer off-line működött. Új adat bevitelénél a már az adatbázisban lévő adatokkal való összevetést ezzel a módszerrel nehezebben lehetett végezni, mint a hagyományos feldolgozó munkánál a katalógusba való előzetes „behasonlítás”. Az ellenőrzés és „behasonlítás” csak a számítógépből kiíratott „lepedőkön” volt lehetséges, és a kísérleti időszak végén a feldolgozó részleget elborították a papírok.

1975 szeptemberétől egy RC 800-as, 256 karakterű terminállal, 8–16 óra között állandó telefonösszeköttetés segítségével on-line kapcsolatot létesítettek a kb. 5 km távolságban működő IBM 370/145-ös számítógéppel. A terminált és a hozzá csatlakozó kiíró, beolvasó és lyukasztó berendezést egy RC 3500-as feldolgozó egység vezérli. A kiegészítő berendezéseket egyidejűleg csak egy terminál használhatja. Az RC 3500-as feldolgozó egység 18 terminál működtetésére alkalmas. A feldolgozó részleg 1978-ban három terminállal rendelkezett.

Az *input* két munkafolyamatból, a keresés és a katalogizálás műveletéből áll.

A keresés

- a szerzői,
- a címek (főcím, kötet cím, sorozat cím),
- az ISBN számok, és
- a rekord-azonosító számok (FAUST-szám)

file-jaiban lehetséges. Az első két file-ban 15 sor jelenik meg és a keresés előre vagy hátra 15–15 további sorban ismételhető. A file-okban talált releváns adatok felhasználhatók az új rekord kialakításához. A kiegészített vagy az újonnan lebillentyűzött adatok a Marc kulcsszavak sorrendjében jelennek meg a képernyőn. Ezt követően a kiíró berendezés korrektúra és revízió céljára megadja a leírást. A javítások elvégzése után az *input* művelet befejeződött, és az új rekord bekerül az adatbázisba.

A kurrens könyvek feldolgozását 15-en (11 könyvtáros és 4 segédmunkaerő) végzik. A részleg munkájához tartozik az ISBN-rendszer gondozása, a könyvek beszerzésével kapcsolatos adminisztráció, a válogatás a bibliográfia számára, a könyvek szakozása és a katalogizálással kapcsolatos szaktanácsadás.

Külön részleg dolgozza be az adatbázisba a közművelődési könyvtárak kurrens külföldi beszerzéseire és a retrospektív állományokra vonatkozó bejelentéseket.

Dániában 1976-tól dolgoznak csak egységes katalogizálási szabvány alapján a közművelődési és a tudományos könyvtárak. Az új szabvány az AACR 1 és az ISBD(M) alapján készült. Szerencsére az alkalmazott szabályok megegyeznek az AACR új kiadásával.

A közművelődési könyvtárak 1915 óta főleg raktározási célokra a Dewey-féle Tizedes Osztályozás dán változatát használják. Szakkatalógus helyett 1965-ig közös alapelvekre épülő különböző változatú tárgyszavak alkalmazásával szótárkatalógusokat alakítottak ki. 1965-től – nem sok eredménnyel – kísérleteznek a szakkatalógus elterjesztésével. Az egységes szakrendszer kialakítása a dán könyvtárügy legsürgetőbb feladata; kidolgozásával külön bizottság foglalkozik. A verbális rendszert tartják a legcélszerűbbnek, amely egyaránt alkalmazható az adatbázisban, betűrendes szakkatalógusban, indexek és szakkatalógusok készítésére. A legnagyobb esélye a British Library PRECIS rendszerének van.

A nemzeti bibliográfia gépesítése és az arra épülő szolgáltatások a teljes közművelődési hálózatot érintő, átfogó gépesítési koncepció részeként valósultak meg. A FAUST program első szakasza hat évet vett igénybe. Ez alatt a hat év alatt dolgozták ki az országos katalogizálási szabványt, kétéves próbaidő után tértek át az off-line rendszerről az on-line rendszerre, és hat év is kevésnek bizonyult arra, hogy a teljes gépesítés előnyeiről meggyőzzék a közművelődési hálózatban dolgozó könyvtárosokat.

A tudományos könyvtárak gépesített rendszere, a SAMKAT rendszer

Az előzmények

A dán tudományos könyvtárakban folyó kísérletek koordinálására 1971-ben létrehozták a Tudományos Könyvtárak Országos Tanácsadó Testületének alárendelt computer részleget. A részleget nem kisebb feladattal bízták meg, mint:

- a külföldi mágnesszalagok felhasználási lehetőségeinek vizsgálata,
- a DanMarc formátum kidolgozása, és
- gépi adatbázis létrehozása a tudományos könyvtárak állományáról.

1971-től 1977-ig szűkös anyagi keretek között az LCMarc szalagjainak felhasználási lehetőségeit vizsgálták, először a Királyi Könyvtár közreműködésével, majd négy tudományos könyvtár bevonásával. Az első kísérlet 1970-ben a Marc szalagoknak az előszerzeményezésben és a katalogizálásban való hasznosíthatóságát vizsgálta. A második kísérlet 1973-ban négy tudományos könyvtár szakreferenseivel folyt. Az LCMarc szalagokat elsődleges forrásnak használták a beszerzésre javasolt könyvek kiválasztásánál. Ezek voltak az első kísérletek egész Skandináviában a külföldi Marc-szalagok hasznosítására vonatkozóan, és az első alkalom arra, hogy a dán könyvtárosok megismerkedjenek a Marc-formátummal.

A kísérletek pozitív eredménnyel zárultak. A Királyi Könyvtár évi kb. 15 000 angol nyelvű külföldi könyvet szerez be. A kísérlet időszakában (1970. január – február – március) az 1969 óta rendszeresen járó LCMarc szalagokról 6000 rekordot gyarapítási célokra és 8000 rekordot a katalogizáláshoz tudtak felhasználni. A második kísérletben a szakreferensek megállapították, hogy a Marc-szalagok a beszerzendő könyvek kiválasztására is alkalmasak.

Egyidejűleg 1971 óta folytak az UKMarc alapján a DanMarc kialakításának munkálatai. Első kiadása 1975-ben, javított kiadása 1979-ben jelent meg (1976-tól képezi alapját a dán nemzeti bibliográfiának).

Ugyancsak az együttműködés előfeltételeinek megteremtését szolgálta az 1974-ben elkészült új dán katalogizálási szabályzat és annak országos elterjesztése.

Az előkészítés, kísérletezés és ismerkedés hat szűk esztendejének 1977-től egy három évre terjedő jelentős állami támogatás vetett véget. A külön segély feltételei meg szabják, hogy a tudományos könyvtárak meginduló gépesítési rendszerének összhangban kell lennie a közművelődési hálózat FAUST programjával, a hároméves időszak végén javaslatot kell tenni a két rendszer együttműködésére és a computer részleg további feladataira és szükségleteire. A segély nem fordítható az együttműködésben részt vevő könyvtárak gépi felszerelésére. A szükséges gépeket – terminálokat, egyéb perifériákat, sokszorosító berendezéseket stb. – a könyvtárak saját költségvetéséből kell előteremteni.

A *SAMKAT* *terv* a tudományos könyvtárak együttműködésén épülő feldolgozási rendszer, célkitűzése a tudományos könyvtárak állományából közös gépi adatbázis kialakítása és az egyes könyvtárak nyilvántartásainak korszerűsítése. Technikai bázisa és irányítója a computer részleg, amelynek feladata a jelenlegi első szakaszban két, részben már működő vállalkozás – a DECCA és az ISBN katalogizálási tervek – keretében készült rekordok összeolvasztása.

A *DECCA-terv* (DECentralized CAtaloging = decentralizált katalogizálás) kísérletei 1974-ben fokozatosan 10 könyvtár bekapcsolódásával indultak. A rendszerben eddig kb. 40 000 rekord készült el. Az önkéntesen részt vevő könyvtárak saját gyarapodásukat gépesítve dolgozzák fel, és a rekordokat floppy-disc adathordozón juttatják el a computer részlegre keresztül a központi számítógéphez. A számítógép beépíti az adatokat a könyvtár saját adatbázisába és kívánság szerint mikroformátumú katalógust (a könyvtár igényeinek megfelelő időközökben kumulálva), vagy a továbbra is hagyományos katalógusok számára sokszorosításra alkalmas alapcédulát szolgáltat.

Az *ISBN-terv* 1978 januárjában indult öt tudományos könyvtár részvételével. Az 1975 óta megjelent angol nyelvű irodalom LCMarc és BLMarc mágnesszalagjairól (jelenleg kb. 1 400 000 rekordot tartalmaznak) a könyvtáraktól hetenként jegyzékeken megkapott ISBN szám alapján kikeresik a kért rekordot és a könyvtár kívánsága szerinti adathordozón (adatlapon vagy cédulán) továbbítják a könyvtárhoz. A kísérlet időszakában – egy év alatt – 27 000 keresést végeztek. A találat 81%-os volt. A tervek szerint a multi-Marc file bővülni fog a dán, svéd, a német és a francia mágnesszalagokkal. A különböző országokból származó Marc-rekordok DanMarc-ra való átalakítására egy speciális programot dolgoztak ki.

A SAMKAT adatbázis létrehozásának alapevei:

- a decentralizált katalogizálás (statisztikai vizsgálat kimutatta, hogy kevés a többes beszerzés, ezért a központi katalogizálás nem fizetődik ki),
- a külföldi Marc-szalagok felhasználása a helyi igényeknek megfelelő adatkiegészítéssel.

A SAMKAT-terv megvalósulásának üteme

Az 1979-től induló *első szakasz* akkor zárul, ha a részt vevő könyvtárak teljes kurrens könyvgyarapodása beépül az adatbázisba.

A *második szakasz* akkor kezdődik, ha a computer részleg közvetítő szerepe megszűnik és a könyvtárak közvetlen kapcsolatot építhetnek ki a gépi adatbázissal. Ebben a szakaszban zárják majd le a hagyományos katalógusokat, térnek át korszerűbb nyilván tartásokra. Ebben a szakaszban dolgozzák majd be a könyvtárak retrospektív állományát vagy állományrészeit, egészülnek ki a rekordok rekord-azonosítóval, és válik majd lehetségessé a közvetlen keresés a közös adatbázisból.

A *harmadik szakasztól* a géppel olvasható katalógusok széles körű elterjedése, a könyvtári munkafolyamatok (gyarapítás, kölcsönzés, statisztika stb.) további gépesítése várható.

A távoli jövőben megvalósuló *negyedik szakasz* a nemzetközi erőfeszítések és a technika fejlődésének függvénye. Ebben a szakaszban várható a különböző bibliográfiai és tájékoztató rendszerek világméretű integrálódása.

A computer részleg működése

A könyvtáraktól érkező ISBN listákat naponta betáplálják a számítógépbe, és hetente kétszer lefuttatják a multi-Marc file-ban. A megtalált rekordokat a számítógép átalakítja a DanMarc formátumra, és telefonhálózaton keresztül ejuttatja a computer központhoz, ahol az adatok automatikusan floppy-disc-re kerülnek. A könyvtárak a kapott adatokat saját igényeiknek megfelelően kiegészítik és saját előállítású rekordjaikkal együtt visszajuttatják a központhoz. A központ ismét a bérelt telefonhálózaton keresztül az új és javított adatokat bejuttatja a számítógépbe, az adott könyvtár adatbázisába. A szintaktikai ellenőrzést a számítógép végzi és a hibás adatokat a fenti módon juttatja vissza a központhoz keresztül a könyvtárhoz. Mivel a könyvtáraknak közvetlen kapcsolatuk saját adatbázisukhoz nincs, az adatok ellenőrzése, az egységes besorolási adatok meghatározása külön, nehézkes munkafolyamat. Ezért az átfutási idő a gépi lehetőségekhez képest igen hosszú. A központhoz eljuttatott adatokat a könyvtárak 3–5 napon belül kapják vissza, a folyamat fázisától függően a floppy-disc-en vagy a végleges, felhasználható formában. A mikroformátumú katalógusok betű- és szakrendiek lesznek.

A computer központ a koppenhágai Egyetemi Könyvtár UNIVAC 1100/82-es gépén dolgozik. A számítógéphez kapcsolódó, a könyvtáraknál elhelyezett perifériák kiválasztásánál a 70-es évek közepén teletype típusú legolcsóbb felszerelések jöhettek csak számításba, részben azért, hogy minél több könyvtár kapcsolódhasson be az együttműködésbe, részben pedig a mini-computerek árának várható rohamos csökkenése miatt.

A tudományos könyvtárak korszerű együttműködési kísérletei Dániában közel tíz évig tartottak. A hosszútávú SAMKAT terv első szakasza teljes üzemmel 1980-ban indul. Az együttműködésben való részvétel önkéntes, előfeltétele a szükséges perifériák beszerzése. A hosszantartó, alapos és részletes kísérletekre azért volt szükség, mert a tervhez

való csatlakozás nagy terheket ró a könyvtárakra, a hagyományos feldolgozás teljes átalakítását teszi szükségessé.

A *Királyi Könyvtárban* a feldolgozó munka átalakítása fokozatos. A kísérleti időszakban, de még 1980-tól, a hivatalos csatlakozás után is három rendszerben dolgozzák fel a könyvtár új gyarapodását:

- a *külföldi* gyarapodást, ha megtalálható a multi-Marc file-ban, a kapott adatokat saját igényeik szerint átalakítva;
- ha nem található meg, a DECCA módszer alapján;
- a *dán* könyveket előreláthatólag 1980 közepéig, amikorra várhatóan a DanMarc szalagok is beépülnek a multi-Marc file-ba, hagyományosan.

1978. okt. – 1979. máj. között

2022 címet gépesítve,

1685 címet ISBN rekord alapján, és

4620 dán címet hagyományosan

dolgoztak fel.

A tervek szerint 1981-től a teljes kurrens gyarapodás gépesítve lesz és áttérnek a mikroformátumú nyilvántartásokra.

Az *aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár* csatlakozása a SAMKAT tervhez még nagyobb terhet és felelősséget ró az intézményre. A Porosz Instrukció előírásai alapján szerkesztett két milliós központi katalógus az egyetemi hálózathoz tartozó intézmények könyvtárainak és az aarhusi körzet könyvtárainak állományát tartalmazza és eszköze a könyvtárközi kölcsönzésnek. Felismerték, hogy a korszerűsítés elkerülhetetlen és ezért a SAMKAT-hoz való csatlakozással azt a többletmunkát vállalták, hogy az 1979-től megjelent kiadványok gépesített katalogizálásának eredményeit továbbra is manuálisan sorolják be a régi katalógusba, és egyidejűleg megkezdik a mikrolap formájú katalógus kiépítését. Nem titkolják, hogy ezt a gazdaságtalan megoldást csak átmenetileg vállalják és ha rövidesen a számítógéppel nem tudnak közvetlen kapcsolatot teremteni, akkor kilépnek a SAMKAT tervből.

Dánia könyvtárfejlesztési lehetőségei nem hasonlíthatók pl. a szomszédos, sokkal gazdagabb Svédország anyagi lehetőségeihez, vagy Nagy-Britannia tudományos könyvtárainak nagy hagyományú együttműködési törekvéseihez. A tudományos könyvtárak – akárcsak Magyarországon – a különböző fenntartók elképzeléseinek és igényeinek kiszolgáltatta, egymástól függetlenül fejlődtek. A spontán együttműködés csak a hagyományokra épülve, a szuverenitás sérelme nélkül, ezért főleg csak perifériális területeken alakult ki.

A különböző módszerekkel működő könyvtárak közös vonása a gyakorlatias megoldások iránti fogékonyság, a jó értelemben vett hagyományok őrzése és a használóra orientáltság. A gazdagabb kapitalista országokhoz képest szűkebb anyagi lehetőségek ellenére felzárkóznak a saját igényeikhez és hagyományaikhoz igazított korszerű és racionális nyugati vállalkozásokhoz. A bevált, megszokott és a hagyományos keretek között jól működő szolgáltatásokat csak akkor szüntetik meg, ha a korszerűbb megoldás magasabb színvonalú működést biztosít. A tervezett új rendszerek mellett 1926 óta változatlanul működik a kölcsönző központ (Bibliotekernes Oplysningskontor), amely a külföldi

gyarapodásukat önkéntesen jelentő könyvtárak (a Királyi Könyvtár, egyetemi és szak-egyetemi könyvtárak, magán- és állami vállalatok könyvtárai, követségek könyvtárai stb.) 1,5 milliós bejelentéseit tartalmazó központi katalógus alapján évi 40 ezer könyvtárközi kölcsönzést 73%-os eredménnyel bonyolít. 1974-től a FAUST program keretében létrehozott ULF megjelenése óta a közművelődési könyvtárak nem jelentik külföldi gyarapodásukat a kölcsönző központhoz. 1901 óta továbbra is változatlanul megjelenik évente a Királyi Könyvtárban működő Nemzeti Könyvtári Hivatal (Rigsbibliotekarembedet) kiadásában 140 tudományos könyvtár évi 150 000 bejelentése alapján a 110 000 új címet tartalmazó „Accessionkatalog”.

Ahogy a királyság a szociáldemokrata kormánnyal, ugyanúgy fér meg Dániában a könyvtárgépesítés a Porosz Instrukció szabályaival. A végeredmény pedig a használó igényeinek maximális kielégítése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BALLING, Eigil: Cataloging for a computer database at Bibliotekscentralen. Copenhagen, Bibliotekscentralen. 1977. 22 p.
2. BIRKELUND, Palle: The Royal Library of Copenhagen. History, organization and functions. A brief introduction. Copenhagen, 1975. 11 p.
3. CHRISTENSEN, Karen Lunde: Cataloguing and automation at Bibliotekscentralen. Denmark. = International Cataloging. 1978. July/September. 34–36 p.
4. DAVIES, Roy: Danish academic libraries. = J. Librarianship. 1976. 8/4/ 229–243. p.
5. JORGENSEN, Paul Henrik: Decision table for Marc-reformatting. 1979. 5 p.
6. KONDOR Imréné: Tanulmányúti jelentés. Dánia, 1978. május 28 – június 13. Bp. 1978. 10 p.
7. SALOMONSEN, Annika: Use of Marc-records in selection, acquisition and cataloguing. Process in Danish research libraries. 1977. 9 p.
8. SALOMONSEN, Annika – WEITEMEYER, Mogens: To the members of the InterMarc group. News from Denmark. 1978. 2 p.
9. SENADEERA, Ariyaratne: Academic libraries in Denmark. Copenhagen. 1978. 40 p.
10. Struktur und Finanzierung des Dänischen Bibliothekswesen. = Bibliotheksbote. Informationen für die Mitarbeiter der Stadtbibliothek Bremen. 1975. 7/8. Nr. 8–21. p.
11. WEITEMEYER, Mogens: Which way to „Shared Classification?” A Danish view. = Intern. Classificat. 1976. 2. no. 93–96. p.
12. Cataloguing in Denmark. = International Cataloguing. 1979. 3. no. 28–34. p. (BALLING, Eigil: The public libraries. STEENSGAARD, Illa: SAMKAT and the research libraries. MEULENGRACHT-MADSEN, Hans: Shared cataloguing in research libraries. STEENSGAARD, Illa: SAMKAT and the Royal Library. POROTNIKOFF, Olga: SAMKAT and the State Library Aarhus.)
13. *Táblázatok, jelentések:* University Library, Dpt. for Human Arts, extension chart over the cataloguing process. 1978. 1 p. – State Inspection of Public Libraries. Organisation chart. 1 p. – State Inspection of Public Libraries. Statistics. 1978. 1 p. – The Loan Centre. Annual Report. 1975/76. (3), 3 p. – Bibliotekscentralen. 12 p.